

та за якою датою вони були переслані. Одночасно з цим потрібно повідомляти, в якому стані є оплата страхових зборів на день пожежі. Ліквідаційні документи необхідно надсилати в оригіналі» [4, арк. 8].

Цікавими є статистичні дані про особливості пожеж у Луганській окрузі з жовтня по грудень 1924 року. Так кількість пожеж через підпал у сільській місцевості – 27, у містах – 1; через необережність у селах – 4, у містах – 0; через несправні печі та димарі у селах – 22, у містах – 2; з невідомих причин у селах – 34, у містах – 0 [4, арк. 3]. Подібні дані для Луганської округи характерні на весь період 1924–1925 років. Слід сказати, що, очевидно, протипожежна діяльність відбувалася більш ефективно в містах аніж в селах.

У період 1924–1925 року процеси державного протипожежного страхування на території Луганщини у складі УСРР відбувалися достатньо суперечливо. З одного боку держава сприяла зменшенню кількості пожеж шляхом введення обов'язкового страхування для населення, але з іншого боку через бюрократію та недосконалість державного апарату згадані процеси проходили повільно та місцями не зовсім ефективно. У перспективі наших досліджень можливий розгляд питань протипожежної безпеки в Україні у 1930–х роках.

Список використаних джерел

1. Державний архів Луганської області. – ФР-469. – Оп.1. – Спр.15.
2. Там само. – Спр.1.
3. Там само. – Спр.13.
4. Там само. – Оп.2. – Спр.26.

References

1. Derzhavnyj arhiv Lugans'koi' oblasti. – FR-469. – Op.1. – Spr.15.
2. Tam samo. – Spr.1.
3. Tam samo. – Spr.13.
4. Tam samo. – Op.2. – Spr.26.

Kharlamov M. I., Ph.D. (historical sciences), Associate Professor, Associate Professor of department of social and humanitarian disciplines of the National University of civil protection of Ukraine (Ukraine, Kharkiv), mike1982kharlamov@gmail.com

Tytarenko A. V., Ph.D. (psychological sciences), Associate Professor, the head of the faculty operational and rescue forces of the National University of civil protection of Ukraine (Ukraine, Kharkiv), fors.nuczu@mns.gov.ua

Oleinyuk D. V., lecturer–methodist of the faculty of civil protection of the National University of civil protection of Ukraine (Ukraine, Kharkiv), brightonhove@ukr.net

State insurance against fire on the territory of Luhansk region in 1924–1925 (on materials of the State archive of Luhansk oblast)

The aim of the study is the consideration of the peculiarities of the insurance of public and private property on the territory of Donetsk province (which included most territory of the modern Lugansk region) from 1924 to 1925, over time, in 1925 the territory of the Luhansk district. In work use of problem – chronological and historical and systematic methods, which allow an objective approach to the consideration of this problem. This scientific exploration is based on the so far not examined the specific archival sources that are in the State archives of Luhansk region. The article analyzes the peculiarities of fire insurance on state property and property which belonged to individuals, the Main control state insurance of the USSR (Gosstrakh). Discusses some of the problems of the relationship of insurance agents, the public and the governmental administrative bodies of different levels in the sector of insurance of property from fires.

Keywords: insurance, fire, Gosstrakh, insurance agent, Donetsk region, Luhansk district.

* * *

УДК 633.34(091):001.89(477)«19»

Муханов В. М.,
кандидат історичних наук, ст. викладач
кафедри історії України та філософії,
Вінницький національний аграрний університет
(Україна, Вінниця), muhan2004@ukr.net

Вивчення культурної сої у науково–дослідних установах УРСР в 20–30–х рр. ХХ ст.

Мета статті полягає у проведенні комплексного науково–історичного аналізу результатів роботи з сортовипробування, селекції та агротехніки вирощування культурної сої, проведеної у провідних наукових аграрних інституціях УРСР в 20–30–х рр. ХХ ст.

В процесі дослідження було використано загальнонаукові методи: порівняльно–історичного і системного аналізу та спеціальні методи історичного дослідження – аналіз нормативно–правових та архівних документів.

В результаті проведеного дослідження з'ясовано, що у 1930–1941 рр. в УРСР спостерігається значне пожевлення науково–дослідного інтересу до сої. Основна мета – розв'язання білкової проблеми в харчовій промисловості і кормовиробництві. В цей період було введено цикл досліджень з селекції сої на Харківській, Красноградській, Немерчанській, Дніпропетровській, Одеській, Вінницькій та інших дослідних станціях УРСР, розширено сортовипробування культури, впроваджувалися нові технології переробки насіння та зеленої маси для кормових та харчових цілей.

Ключові слова: соя, сортовипробування, селекція, дослідна ділянка.

Проблема науково–історичного аналізу результатів роботи з сортовипробування, селекції та агротехніки вирощування культурної сої в Україні у першій третині ХХ ст. у вітчизняній науковій літературі та періодиці комплексно не досліджена. Окремі аспекти, що стосуються проблем вирощування сої в УРСР на окремих ділянках науково–дослідних інституцій, висвітлюються у працях В. Б. Єнкіна [1], С. А. Красовського [2], А. О. Бабица [3] та інших. Проте, спеціальних окремих досліджень, що дозволили б відстежити, проаналізувати та систематизувати перші результати системної наукової роботи з селекції та вирощування сої в мережі українських науково–дослідних установ не проводилося. Завдання цієї статті полягає у проведенні комплексного науково–історичного аналізу результатів роботи з сортовипробування, селекції та агротехніки вирощування культурної сої у провідних наукових аграрних інституціях УРСР в 20–30–х рр. ХХ ст.

З 20–х рр. ХХ ст. в УРСР розпочинаються поглиблені наукові дослідження культурної сої. Необхідність дослідження та апробації іноземних сортів цієї культури обґрунтовувалася необхідністю розв'язання білкової проблеми в харчовій промисловості і кормовиробництві.

Одним з перших центрів науково–дослідної роботи з культурою в УРСР став Кам'янець–Подільський сільськогосподарський інститут, на базі якого вивчалась морфологія культури, вплив способів та строків посіву сої на урожайність. Детальний опис цих досліджень міститься у наукових звітах про роботу інституту за 1923–1925 рр., написаних М. Ардадьєвим. Так, за спостереженням дослідника, соя давала урожай до 136 пудів із десятини. За наявності сприятливих ринкових умов та стабільного попиту, культура мала великі перспективи для завоювання відповідного місця у посівах, адже дозрівала, забезпечувала добрі врожаї. В цьому ж інституті С. А. Плюйко (1927) проводив перші в Україні досліді по заміні молока соєю при годівлі поросят [3].

Планове сортовипробування сої розпочалося на українських дослідних ділянках в 1926–27 рр. Основне завдання селекції – виведення сортів із сталими високими врожайми, з високою товарною якістю зерна.

Одними з піонерів селекційної роботи з соєю стали дослідники Київської крайової сільськогосподарської станції. Саме ця науково–дослідна установа в 1926 р. проводила збір зразків зернобобових по всій Україні. Робота з культурою проводилася в лабораторії та дослідних полях у Києві та Білої Церкви (на 12 дослідних полях колгоспів та радгоспів).

В 1928 р. Київська дослідна станція провела експедиційне обслідування сортового складу в Тульчинському, Вінницькому, Могилівському та Бердичівському округах (всього в 12 адміністративних районів).

В 1928–29 рр. за завданням Наркомзему УСРР, Укрсортспілка провела обслідування сортового складу зернобобових по всій території України. Матеріал обслідування (близько 1500 зразків) передано до відділу селекції Київської станції для сортовивчення та використання для практичної селекції. Варто відзначити, що саме на землях станції на 1930 р. було зосереджено 90% всієї площі на Україні під зернобобовими культурами [6].

В 1926–1929 рр. почалося інтенсивне випробування місцевих і іноземних сортозразків сої на Харківській (тепер Інститут рослинництва ім. В. Я. Юр'єва), Дніпропетровській, Полтавській, Київській, Дрбавській, Уманській, Одеській, Херсонській, Чорторійській, П'ятихатській, Носівській, Аджарській, Вознесенській, Молдавській, Артемівській дослідних станціях. Вже тоді результати цих досліджень повністю підтвердили висновок про реальні можливості вирощування сої в Україні [6, с. 6].

В 1926–1930 рр. вперше було розпочато планове інтенсивне сортовипробування місцевих та іноземних сортозразків сої на Харківській (тепер Інститут рослинництва НААН ім. В. Я. Юр'єва, м. Харків), Дніпропетровській (м. Синельникове, Дніпропетровська обл.), Полтавській (м. Полтава), Київській (м. Біла Церква, Київська обл.), Сумській (м. Суми), Одеській (м. Одеса), Херсонській (м. Херсон), Чорторійській (с. Нова Чорторія, Житомирська обл.), П'ятихатській (м. П'ятихатка, Дніпропетровська обл.), Носівській (м. Носівка, Чернігівська обл.), Вознесенській (м. Вознесенськ, Миколаївська обл.), Молдавській (с. Жеребкове, Одеська обл.), Артемівській (м. Артемівськ, Донецька обл.) дослідних станціях; Масловському інституті селекції та насінництва (пнт. Козин, Київська область), фіто–селекційній станції «Чаплі» (смт. Асканія–Нова, Херсонської області), мережі сортодослідницьких станцій СНУ Цукортресту та в інших науково–дослідних установах УСРР [6, с. 5]. Основним завданням селекції того періоду було виведення сортів із сталими високими врожайми та з високою товарною якістю зерна. Результати цих досліджень повністю підтвердили висновок про реальні можливості промислового вирощування сої на території більшості регіонів України [3, с. 26].

Одними з піонерів селекційної роботи з соєю стали дослідники Київської крайової сільськогосподарської станції [6, с. 6]. Саме ця науково–дослідна установа в 1926 р. проводила збір зразків зернобобових по всій

Україні. Робота з культурою проводилася в лабораторії та дослідних полях у Києві та Білій Церкві (на 12 дослідних полях колгоспів та радгоспів).

У 1928 р. Київська дослідна станція провела експедиційне обслідування сортового складу сої в Тульчинському, Вінницькому, Могилівському та Бердичівському округах (всього в 12 адміністративних районах) [там само].

Полтавська сільськогосподарська дослідна станція розпочала роботу з соєю ще в 1926 р., проте через брак коштів, не змогла розгорнути широку дослідну діяльність. В 1927 р. вивчали 6 сортозразків сої, які забезпечили таку урожайність: Староукраїнська – 14 ц/га, Харбінська 62 – 11, Харбінська 111 – 13, Харбінська 118–11, Харбінська 199 – 15, Харбінська 1996 – 13 ц/га [8, с. 182].

У 1927 р. на полях Полтавського сільськогосподарського політехнікуму (зараз Аграрно–економічний коледж Полтавської державної аграрної академії) П. П. Бордаковим була висіяна колекція сої з 19 номерів, за якими вели фенологічні спостереження. Були вибрані два напрями селекції: харчовий і олійний. Олійний напрям, в свою чергу, ділився на дві частини: перша – селекція на одержання олії для лакофарбової промисловості; друга – селекція на смакові якості олії. Одночасно був проведений добір на скоростиглість і урожайність. Він надавав велике значення селекції цієї культури. Наявність у сої великої кількості сортів, слугувало за підґрунтя для одержання позитивних результатів у селекційній роботі.

На Красноградській сортодільниці (Полтавська область) селекційну роботу з соєю було розпочато в 1934 році. Вже в 1938 р. на державне сортовипробування було передано 5 сортів сої гібридного походження: Квітка, Норма, Правда, Праця, Киянка, вивчення яких було перерване в 1941 р. Високий врожай продемонстрував сорт Харбінська 111. Так в період між 1938–1940 рр. середній врожай цього сорту становив 10,1 ц/га, з коливаннями від 7 до 18 ц/га. Найвищі врожаї (18 ц/га) вирощено на Красноградській сортодільниці з 1940 р. по середньоранніх і ранніх сортах – Харбінська 111, Правда, Харківська 149 та Праця [3].

Сорт сої Киянка, створений дослідницьким колективом Красноградської дослідної станції, вирізнявся рекордною скоростиглістю, вегетаційний період його становив 78–82 дні. Вивчення цих сортів у 1941 р. припинили у зв'язку з розгортанням бойових дій. Частина селекційного матеріалу було евакуйовано в м. Саратов (Росія), частину – вивезено до Німеччини, інша – частково збереглась, решта – загинула.

Активну роботу з сортовипробування проводили й в Харківській області. Історія лабораторії селекції сої в Харкові розпочалася у 1926 р. під керівництвом П. П. Бордакова. На першому етапі селекція велася методом масового і індивідуального добору із місцевих популяцій і іноземних сортів. У 1928 р. був створений та переданий до Державного сортовипробування сорт сої під назвою «Староукраїнська», який в 1933 р. був районований в Україні і знаходився у сільськогосподарському виробництві до 1964 р. За період з 1928 до 1936 року до Державного сортовипробування було передано 14 сортів сої української селекції. В період 1928–1930 рр. проводилася активна дослідна

робота також з сортами іноземної селекції: Харбінська 199, Харбінська 111 та Харбінська 231. Внаслідок наполегливої дослідницької роботи в цей період вдалося отримувати середні врожаї в 13–15 ц/га.

На Дніпропетровській сільськогосподарській дослідній станції активну науково-дослідницьку роботу з культурою розпочато 1928 р. До вивчення було залучено 10 сортів сої, які забезпечили таку урожайність: Харбінська 116–17 ц/га, Мандарин – 16, Харбінська 269 – 15, Харбінська 118 – 15, Честнот – 15, Харбінська 111 – 15, Харбінська 231а – 15, №276 – 15, Гунжулінська – 15, Хабаровська – 14 ц/га. В посушливому 1930 р. сорт сої Ілліні забезпечив урожайність 14 ц/га.

На Херсонській сільськогосподарській дослідній станції в 1927–28 рр. було проведено 9 дослідів з чорною соєю (№231, 118, 111). Всі досліді проводилися по селянських господарствах [5, с. 71].

В 1928 р. досліді з соєю тривали на ділянках Одеської крайової сільськогосподарської станції. Зокрема, в звіті рільничого відділу Одеської Крайової сільськогосподарської дослідної станції за 1927–28 рр. містяться відомості про роботу із соєю. Збирали від 15 до 150 кг насіння з 1 га [7, с. 36].

В 1929 р. у Васильківському районі на Дніпропетровщині створили господарство по вирощуванню сої, до якого увійшли села Маньківка, Красна, Зоря, Шевякіне, Точка, маєток Шпренгеля. Вирощуванням сої займалися тоді і в селі Павлівка.

У 1929 р. проводилося сортовипробування сої на дослідному полі Вінницької сільськогосподарської дослідної станції, серед яких соя Безенчуцька дозріла й забезпечила урожайність 8,3 ц/га. Інші сорти не дозріли, а їхня урожайність була низькою. Тоді вивчали норми висіву насіння з 29 до 90 кг/г, яке незначно збільшило урожайність з 3,5 до 4,5 ц/га. За однакової норми висіву (90 кг/г) при різній площі живлення рослин одержали подібну урожайність (на 1 ц/га). В 1930 р. досліді по сортовипробуванню сої було продовжено (Левицький М. О., Рабинович Я. Л., 1930). Той факт, що окремі сорти сої на Поділлі дозріли, свідчить про наявність сортів і можливість вирощування її в цьому регіоні, необхідність виведення сортів, адаптованих до місцевих умов.

На Поділлі, на Немерчанській дослідно-селекційній станції (Вінницька область), селекційну роботу з соєю було продовжено у період з 1929 р. по 1941 р. Тоді завданням селекції було виведення сортів з високою і стійкою урожайністю в умовах Придністров'я, з високим вмістом жиру, стійких проти шкідників, скоростиглих, надійно дозріваючих, придатних для зайняття парів, механізованого збирання, переробки в олійній промисловості. Вихідним матеріалом для селекції сої стали зразки насіння з Білоцерківської станції – 32 номери, Дніпропетровської сільськогосподарської станції – 80, Всесоюзного інституту прикладної ботаніки – 12, а також сорти, надіслані для посіву в сортовипробуванні, кількістю 24 номерів. Із одержаного набору після попереднього сортовивчення в колекційному розсаднику для насінництва були використані соя Староукраїнська, соя ВТН, Жовта з білим рубчиком, Крушуля 9/3, Мінська, Мандарин, Харбінська 090, Харбінська 111 і Харбінська 199в [3].

В результаті роботи із сортоматеріалом, дослідники Немерчанської станції підтвердили сприятливі для вирощування сої природно-кліматичні умови подільського регіону. В результаті п'ятирічної роботи виділилися порівняно скоростиглі та врожайні сорти. Деякі з виведених ліній були висіяні в 1932 р. У третьому порівняльному випробуванні вони дозріли до повної стиглості і забезпечили урожай насіння від 17,4 до 21,1 ц/га. В 1933 р. внаслідок несприятливих кліматичних умов дозрівання сої дуже затрималося (повна стиглість відмічена для різних сортів від 6 жовтня до 19 жовтня). Одночасно цього року вивчалися агротехнічні прийоми вирощування її високого урожаю. В 1934 р. селекційних робіт з соєю не проводилося, були висіяні виведені на Немерчанській дослідно-селекційній станції 16 кращих ліній сої, які збереглися з урожаю 1930 і 1933 рр.

З метою популяризації культури, підсумовуючи початковий етап селекційної та дослідної роботи з соєю, у 1930 р. у Вінниці П. П. Бордакова опублікував брошуру «Соя як корм для тварин», накладом в 10 тис. екземплярів, в якій він писав: «За декілька років соя стане звичайнісінькою українською рослиною, як пшениця, овес, ячмінь та інші польові культури. Введення її в господарство дасть велику користь людям. Соя є однією з найкорисніших культурних рослин і її треба сіяти якнайбільше».

У 1935 р. на Немерчанську державну селекційну станцію було передано увесь селекційний матеріал по сої з Харківської дослідної станції. До 1938 р. селекція тут проводилася аналітичним методом, доборами, з 1938 р. – методом гібридизації. В 1941 р. на сортодільницях випробувалися сорти цієї станції Немерчанська 029 і Немерчанська 031. Однак у період війни селекційну роботу тут було зупинено.

На Білоцерківській сортодільниці в 1932 р. випробували 9 сортів, які дали врожаї від 13,1 до 20,4 ц/га, а в 1934 р. – від 9,2 до 15,0 ц/га. Врожаї сої на Миронівській і Київській сільськогосподарських дослідних станціях ще в 1928–1930 рр. становили 11–12 ц/га.

Таким чином, з у 1930–1941 рр. спостерігається пожвавлення наукового-дослідного інтересу до культури сої на дослідних ділянках УРСР. Зокрема, в цей період було відновлено дослідження із селекції на Харківській, Немерчанській, Горській та інших дослідних станціях, розширено сортовипробування культури, впроваджувалися нові технології переробки насіння та зеленої маси для кормових та харчових цілей. Певним підсумком у роботі з культурою у довоєнному періоді слід вважати конференцію з технології вирощування сої, проведену при ЦНДЛ СОЯ у 1941 р.

Проте, незважаючи на серйозні успіхи у роботі із соєю, спостерігався брак сортоматеріалів, адаптованих до місцевих регіонів виробництва. Невідповідність матеріально-технічної бази для роботи з культурою не дозволяла спільно продовжувати дослідну діяльність щодо виведення вітчизняних сортів. До гальмівних факторів, що перешкоджали поширенню сої, додавалася й відсутність широкої поінформованості місцевого населення щодо можливостей господарського використання та перспектив її промислового вирощування. Остаточо науково-дослідну діяльність в усіх регіонах УРСР було припинено в зв'язку з початком бойових дій влітку 1941 р.

Список використаних джерел

1. Енкен В. Б. Соя. – М.: Сельхозгиз, 1959. – 298 с.
2. Красовский С. А. Соя и ее сорта (По данным государственного сортоиспытания за 1927–35 гг.). – Л., 1937. – 103 с.
3. Бабич А. О. Селекція і розміщення виробництва сої в Україні. – Вінниця, 2008. – 216 с.
4. Центр. держ. архів вищих органів влади та управл. України у Києві. – Ф.27. (Народний комісаріат земельних справ Української РСР). – Оп.9. – Спр.595. – Стр. С.9. (Доповідні записки, звіти та листування про проведення сільськогосподарських дослідів. 6 січ. 1928 р. – 3 груд. 1928 р.). – 130 арк.
5. Там само. – Спр.485. (Відомості і листування про роботу дослідних установ. Січ. 1929 р. – квіт. 1929 р.). – 130 арк.
6. Там само. – Оп.11. – Спр.1469. (Плани, програми і інші матеріали в справі організації дослідної роботи та реконструкції сільського господарства. 27 груд. 1929 р. – 10 лип. 1930 р.).
7. Там само. – Оп.10. – Спр.439. (Звіти, інструкції та інші матеріали про роботу сільськогосподарських наукових установ. 8 січ. 1929 р. – 2 лют. 1930 р.).
8. Там само. – Оп.9. – Спр.254. (Плани, кошторис та інші матеріали про науково-агрокультурну роботу. 17 лип. 1928 р. – 5 груд. 1928 р.). – 243 арк.

References

1. Enken V. B. Soja. – M.: Sel'hozgiz, 1959. – 298 s.
2. Krasovskij S. A. Soja i ee sorta (Po dannym gosudarstvennogo sortoispytaniya za 1927–35 gg.). – L., 1937. – 103 s.
3. Babych A. O. Selekcija i rozmishhennja vyrobnyctva soi' v Ukraїni. – Vinnycja, 2008. – 216 s.
4. Centr. derzh. arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravl. Ukraїny u Kyjevi. – F.27. (Narodnyj komisariat zemel'nyh sprav Ukraїns'koi' RSR). – Op.9. – Spr.595. – Str. S.9. (Dopovidni zapysky, zvity ta lystuvannja pro provedennja sil's'kogospodars'kyh doslidiv. 6 sich. 1928 r. – 3 grud. 1928 r.). – 130 ark.
5. Tam samo. – Spr.485. (Vidomosti i lystuvannja pro robotu doslidnyh ustanov. Sich. 1929 r. – kvit. 1929 r.). – 130 ark.
6. Tam samo. – Op.11. – Spr.1469. (Plany, programy i inshi materialy v spravi organizacii' doslidnoi' roboty ta rekonstrukcii' sil's'kogo gospodarstva. 27 grud. 1929 r. – 10 lyp. 1930 r.).
7. Tam samo. – Op.10. – Spr.439. (Zvity, instrukcii' ta inshi materialy pro robotu sil's'kogospodars'kyh naukovykh ustanov. 8 sich. 1929 r. – 2 ljut. 1930 r.).
8. Tam samo. – Op.9. – Spr.254. (Plany, koshtorys ta inshi materialy pro naukovo-agrokul'turnu robotu. 17 lyp. 1928 r. – 5 grud. 1928 r.). – 243 ark.

Mukhanov V. N., Ph.D. in History, Senior Lecturer, Department of History of Ukraine and Philosophy of Vinnytsia National Agrarian University (Ukraine, Vinnitsa), muhan2004@ukr.net

Study of Cultural Soybeans in Research Institutions of the USSR in the 20–30's of the 20th Century

The purpose of the paper is to carry out a comprehensive scientific and historical analysis of the results of the variety testing, selection and cultivation of cultivated soybeans in the leading scientific agrarian institutions of the USSR in the 20–30's of the 20th century.

In the course of the research the general scientific methods were used: comparative-historical and system analysis and special methods of historical research – analysis of normative-legal and archival documents.

As a result of the research, it was found that in the 1930–1941 biennium in the Ukrainian SSR there was a significant revival of scientific and research interest in soybeans. The main goal – the solution of the protein problem in the food industry and fodder production. During this period a cycle of research on soybean selection was introduced in Kharkiv, Krasnograd, Nemerchansk, Dnipropetrovsk, Odessa, Vinnitsa and other research stations of the Ukrainian SSR, cultivars were expanded and new technologies for the processing of seeds and green mass for feed and food purposes were introduced.

Keywords: soybean, variety testing, breeding, experimental area.

* * *

УДК 94(477)«1937–38»

Мельничук І. А.,

доктор історичних наук, завідувач кафедри
суспільних наук, Житомирський національний
агроекологічний університет (Україна, Житомир),
kafedra_ppk@ukr.net

Суліменко О. Г.,

кандидат історичних наук, доцент,
Житомирський національний агроекологічний
університет (Україна, Житомир),
kafedra_ppk@ukr.net

ОПЕРАТИВНИЙ НАКАЗ НКВС №00439 1937 Р. ТА ЙОГО НАСЛІДКИ ДЛЯ НІМЕЦЬКОГО НАСЕЛЕННЯ ЖИТОМИРЩИНИ

Досліджений перебіг подій під час одного з найбільш трагічних періодів в історії німців Волині–Житомирщини – масові репресії за сфабрикованими радянським НКВС звинуваченнями. Вперше публікуються статистичні дані щодо кількості репресованих, дат виконання вироків та їх характеру. Робиться висновок, що в період репресій 1937–38 рр. етнічні німці порівняно з іншими національними меншинами постраждали найбільше.

Ключові слова: Житомирщина, репресії, «трійки», «двійки», етнічні німці.

Друга половина 30–х – середина 40–х років ХХ ст. є однією з найдраматичніших сторінок в історії народів СРСР, у тому числі німців, адже на цей період припали масштабні і трагічні події загальнолюдського масштабу: «великий терор» та Друга світова війна, внаслідок яких загинули десятки мільйонів людей. Пік репресій в Житомирській області, як і в цілому по Радянському Союзу, припадає на другу половину 1937–го та 1938 рр.

Зазначимо, що проблематика радянських репресій на Волині досить предметно досліджена українськими науковцями: відомими є як окремі праці (Ю. М. Поліщук, О. Г. Суліменко [1]; М. Є. Лутай [2]; С. І. Жилюк [3] та ін.), так і представницькі форуми [4]. Однак ґрунтовний розвідок щодо репресованого під час «Великого терору» німецького населення в українській історіографії обмаль.

Створена у вересні 1937 року Житомирська область відразу ж стала об'єктом масових репресій, адже вона була прикордонною і тут було розміщено велику кількість військових частин та підрозділів, які, на думку НКВС, приваблювали шпигунів.

Як і в інших регіонах СРСР, доля більшості заарештованих вирішувалася позасудовими органами – особливими нарадами, комісіями у складі Наркома внутрішніх справ і Прокурора СРСР, «трійками» при обласних управліннях НКВС у складі начальника управління, секретаря обкому КП(б)У, прокурора області. Були встановлені «ліміти» на кількість репресованих по категоріях. Перша категорія – розгляд справи на «трійках» і вирок – розстріл (ВМП); друга категорія – арешт і ув'язнення на 8–10 років до виправно-трудова таборів (ВТТ).

«Трійка» при управлінні НК Житомирської області була створена в жовтні 1937 р. й активно працювала до травня 1938 р. За цей час було проведено 50 засідань, в ході яких розглянуто 3761 справа, по якій пройшло 6358 чол., з них – 3931 чол. було засуджено до вищої міри покарання. В період з вересня 1938р. по листопад було проведено 13 засідань, на яких проходило 4203 чол., з них – 4175 були засуджені до ВМП. «Ворогів» народу вишукували в усіх сферах суспільно-політичного життя.